

ผลของกิจกรรมกลุ่มแนวพุทธต่อการพัฒนา ความคิดเห็นทางจริยธรรมด้านความมีวินัย ของวัยรุ่น

ฐิติวี แก้วพรสวรรค์ พบ.* พัทธนิวรรณ อินตะ พบ.**

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาผลของการใช้กิจกรรมกลุ่มที่อาศัยหลักทางจิตวิทยาและหลักทางพุทธศาสนา ต่อการพัฒนาความคิดเห็นทางจริยธรรมด้านความมีวินัยในวัยรุ่น

วิธีการศึกษา เป็นการศึกษาแบบ Experimental Study ในกลุ่มนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ในปีการศึกษา 2550 ตามความสมัครใจ แบ่งเป็นกลุ่มทดลอง จำนวน 21 คน เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม 8 ครั้ง กลุ่มควบคุม จำนวน 23 คน ไม่ได้ร่วมกิจกรรม เครื่องมือที่ใช้คือ แบบสอบถามความคิดเห็นทางจริยธรรมด้านความมีวินัยและแผนกิจกรรมกลุ่มอาศัยหลักทางจิตวิทยาและหลักทางพุทธศาสนา การวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้โปรแกรม SPSS Version 10

ผลการศึกษา คะแนนความคิดเห็นทางจริยธรรมด้านความมีวินัยของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม ก่อนเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม ไม่แตกต่างกัน ($p = 0.34$) หลังเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม พบว่าคะแนนความคิดเห็นทางจริยธรรมด้านความมีวินัยของกลุ่มทดลองสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.05$) ในขณะที่กลุ่มควบคุมคะแนนก่อนและหลังกิจกรรมไม่แตกต่างกัน ($p = 0.68$) จากการวิเคราะห์ regression analysis พบว่า กลุ่มทดลองมีคะแนน post-test มากกว่า กลุ่มควบคุม 6.35 คะแนน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p = 0.001$) แสดงว่ากิจกรรมกลุ่มที่อาศัยหลักทางจิตวิทยาและหลักทางพุทธศาสนา ทำให้นักเรียนมีความเห็นทางจริยธรรมด้านความมีวินัยสูงขึ้น

สรุป นักเรียนที่ได้รับกิจกรรมกลุ่มที่อาศัยหลักทางจิตวิทยาและหลักทางพุทธศาสนามีคะแนนความคิดเห็นทางจริยธรรมด้านความมีวินัยเพิ่มขึ้นในขณะที่นักเรียนในกลุ่มควบคุมมีคะแนนเท่าเดิม แสดงให้เห็นว่ากิจกรรมกลุ่มนี้สามารถพัฒนาความคิดเห็นทางจริยธรรมด้านความมีวินัย

คำสำคัญ กิจกรรมกลุ่ม ความมีวินัย

วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย 2553; 55(2): 143-154

* สาขาจิตเวชเด็กและวัยรุ่น ภาควิชาจิตเวชศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล

** กลุ่มงานจิตเวช โรงพยาบาลเชียงรายประชานุเคราะห์ จังหวัดเชียงราย

Effect of Group Intervention based on Buddhist Training on Opinion in Discipline Improvement among Adolescents

Thitawee Kaewpornswan M.D.*, Patchaneewan Inta M.D.**

Abstract

Objective: To study the efficacy of group intervention, which is based on psychological theories and Buddhist principles, to improved discipline score in adolescents.

Method: An experimental non randomized study was conducted. The first grade of high school students, in the academic year of 2007 was selected by volunteer. Subjects were divided into two groups. The experimental group consisted of 21 students to receive 8 tin of group intervention program was based on psychological theories and Buddhist principles. The control group consisted of 23 students with no intercontrion. The instruments used for collecting data were the discipline questionnaire. Data analysis used SPSS program version 10.

Results: There was no significant difference in discipline score between two groups prior to the group intervention ($p = 0.34$). Discipline score of the study group was significantly higher than before received group intervention ($p < 0.05$). Discipline score of the control group wasn't significant difference after the intervention ($p = 0.68$). After the group intervention, discipline score of the study group was significantly higher than the control group ($p = 0.001$).

Conclusion: Discipline score of the experimental group was significantly improved after received group intervention, and was also higher than the control group. This intervention may be applied to the other activities for promoting discipline among adolescents.

Keywords: group intervention, discipline

J Psychiatr Assoc Thailand 2010; 55(2): 143-154

* Department of Psychiatry, Faculty of Medicine Siriraj Hospital, Mahidol University, Bangkok

** Psychiatric Unit, Chiangrai Regional Hospital, Chiangrai

บทนำ

ปัญหาขาดวินัยเป็นปัญหาที่พบได้ทั่วไปในการทำงานทางจิตเวชเด็กและวัยรุ่น ผู้ปกครองมักพาเด็กในปกครองมาด้วยอาการสำคัญคือ การต่อต้านคำสั่งต่อต้านกฎของโรงเรียน ละเมิดสิทธิ์ พฤติกรรมก้าวร้าว ปัญหาการเรียน ขาดความอดทนในการทำงานที่ยากขึ้น ติดเกม ติดสื่อ นอกเหนือจากการมองหาความเจ็บป่วยทางจิตเวชแล้ว สิ่งที่ต้องนึกถึงคือปัญหาที่มาจาก การเลี้ยงดู ขาดการฝึกวินัยในตนเอง จนส่งผลให้เด็กไม่สามารถควบคุมความต้องการของตนเองได้ แสดงออกอย่างไม่เหมาะสม การฝึกวินัยคือการสอนเด็กให้รู้จักควบคุมพฤติกรรมของตนเอง จำเป็นต้องมีการสอนตั้งแต่วัยเด็ก หากเริ่มเมื่อวัยรุ่นหรือวัยผู้ใหญ่แล้ว การฝึกจะทำได้ยาก และผลลัพธ์ไม่ดี ในการฝึกวินัยนั้น มีทั้งการให้รางวัลเมื่อทำพฤติกรรมด้านดี การลงโทษเมื่อมีพฤติกรรมด้านลบ ในการปรับพฤติกรรมด้วยวิธีการเชิงบวกทำให้ได้ความร่วมมือมากกว่าการลงโทษ

พัฒนาการทางจริยธรรม^๑ของเด็กอายุ 11-12 ปี สามารถใช้ความคิดถึงความเป็นไปของเหตุการณ์ต่างๆ ได้คร่าวๆ หลายๆ อย่าง ทำให้เด็กรู้เบื้องหลังของการกระทำได้ กระทำสิ่งต่างๆ ได้เหมาะสมกับสถานการณ์ เกิดต่อเนื่องไปจนถึงอายุประมาณ 25 ปี การที่จะปลูกฝังความมีวินัย^๒ควรเริ่มก่อนอายุ 10 ปี หลังจากนั้นลักษณะทางคุณธรรมจริยธรรมจะเริ่มคงที่ ในการพัฒนาจริยธรรมได้มีการเสนอรูปแบบไว้ได้แก่ การให้ความรู้ขั้นสูง การอบรมทางศาสนา การให้แสดงบทบาท การใช้อิทธิพลของกลุ่มให้เกิดความคล้อยตาม การเลียนแบบจากตัวแบบ กระบวนการกลุ่ม^๓ เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่น่าสนใจในการฝึกความมีวินัยในตนเอง

ความมีวินัยในตนเอง^๔ คือ ความสามารถของบุคคลในการควบคุมอารมณ์หรือพฤติกรรมของตนเองให้เป็นไปตามที่ตนมุ่งหวัง ซึ่งจะต้องเป็นไปตามกฎระเบียบของสังคมแม้จะมีสิ่งเร้าจากภายนอก เช่น

บุคคลอื่น หรือสิ่งเร้าภายในตนเองเป็นอุปสรรค ก็ยังคงไม่เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่มุ่งหวังไว้ ประกอบด้วยหลักใหญ่ คือ ความรับผิดชอบ ความตรงต่อเวลา การปฏิบัติตามระเบียบของสังคม เคารพสิทธิของผู้อื่น องค์ประกอบร่วมในการเสริมสร้างวินัย^๕ ตามหลักธรรมทางพุทธศาสนามี 3 อย่างที่สำคัญ คือ กัลยาณมิตร ได้แก่ แบบอย่างที่ดี ฉันทะ ได้แก่ ความรักดี ใฝ่ดี ใฝ่รู้ ใฝ่สร้างสรรค์ ปรารถนาในสิ่งที่ดีงาม อุตตมสัมปทา ได้แก่ การทำตนให้ถึงพร้อม พัฒนาตนเองให้สมบูรณ์

งานวิจัยในประเทศไทย ที่ใช้ชุดของกิจกรรมสื่อ อุปกรณ์ต่างๆ มาพัฒนาความมีวินัย ได้แก่ การใช้กลุ่มสัมพันธ์พัฒนาจริยธรรมด้านความมีวินัยในตนเอง^{๑,10} การใช้โปรแกรมการปรับพฤติกรรมทางปัญญาพัฒนาความมีวินัยในชั้นเรียน^๓ การใช้แผนการจัดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างความมีวินัยพัฒนาระดับการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมเรื่องความมีวินัยในตนเอง^๗ การฝึกสมาธิมีผลต่อการพัฒนาพฤติกรรมจริยธรรม^๘ การใช้ชุดการสอนกิจกรรมแนะแนวพัฒนาจริยธรรมด้านความมีวินัย^{๑๑} โดยชุดกิจกรรมที่ใช้ประกอบด้วย 8 ถึง 12 แผนกิจกรรม แต่ละกิจกรรมใช้เวลาประมาณ 50 ถึง 90 นาที ผู้เข้าร่วมกิจกรรมประมาณ 8 ถึง 20 คน ผลการทดลองในแต่ละชุดกิจกรรมสามารถพัฒนาความมีวินัยได้จากเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยมองเห็นว่าการป้องกันปัญหาขาดวินัยเป็นสิ่งสำคัญในงานจิตเวชชุมชน ช่วยลดปัญหาทางจิตเวชในแง่พฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์จาก conduct disorders และ oppositional defiant disorders โดยกระบวนการสอนผ่านกิจกรรมกลุ่มที่อาศัยหลักทางจิตวิทยาและหลักทางพุทธศาสนา ซึ่งสามารถนำไปสอดแทรกในกิจกรรมการสอนของครู ทีมสุขภาพจิต ผู้ปกครอง จะช่วยป้องกันปัญหาทางจิตเวชและปัญหาทางสังคมในระยะยาวได้

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาผลของการทำกิจกรรมกลุ่มที่อาศัยหลักการทางจิตวิทยาและหลักทางพุทธศาสนา ที่มีเนื้อหาทางจริยธรรมด้านความมีวินัยต่อการพัฒนาความคิดเห็นทางจริยธรรมด้านความมีวินัยในวัยรุ่นที่เข้าร่วมกิจกรรม

วิธีการศึกษา

การศึกษาแบบเปรียบเทียบกลุ่มทดลองกับกลุ่มควบคุม (Experimental study) เพื่อดูผลของการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม และใช้แบบสอบถามเปรียบเทียบคะแนนก่อนและหลังทำกิจกรรม ตั้งแต่เดือนมิถุนายน ถึงสิงหาคม 2550 รวมเวลาทั้งสิ้น 3 เดือน

ประชากรที่ศึกษา คือ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนแห่งหนึ่ง ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา พ.ศ. 2550 จำนวน 44 คน โดยการเลือกเข้ากลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมมาจากความสมัครใจของนักเรียน (เนื่องจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ให้มุมมองว่า การคัดเลือกนักเรียนที่มีคะแนนความมีวินัยน้อยมาทำกิจกรรมกลุ่มจะทำให้เกิดปัญหาต่อภาพลักษณ์ของนักเรียนได้) มีผู้เลือกอยู่ในกลุ่มทดลอง 21 คน และกลุ่มควบคุม 23 คน นักเรียนทั้งสองกลุ่มเป็นนักเรียนที่ไม่มีโรคทางกายและโรคทางจิตเวช นับถือศาสนาพุทธ ในกลุ่มทดลองนักเรียนสามารถที่เข้าร่วมกิจกรรมจนครบ 8 ครั้ง

เครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัย ได้แก่

1. แบบสอบถามความคิดเห็นทางจริยธรรมด้านความมีวินัยจัดทำโดยคุณชนนาภรณ์ เพาพาน ในปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม เป็นแบบสอบถามสถานการณ์ มี 3 ตัวเลือก ให้นักเรียนเลือกตอบได้ 1 ตัวเลือกเท่านั้น เกณฑ์การให้คะแนน ถ้าเลือกคำตอบที่แสดงถึงความมีวินัยมากที่สุด ให้คะแนน 3 คะแนน มีวินัยบ้างให้

2 คะแนน และความไม่มีวินัยได้ 1 คะแนน จำนวน 47 ข้อคะแนนเต็ม 141 คะแนน แบบสอบถามนี้มีความตรงด้านเนื้อหา (Face Validity) โดยผ่านการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ 5 ท่าน ได้แก่ รศ.ดร.ประสาธิตศรีปริดา อาจารย์นิวัตร์ วิจารณ์จิตร อาจารย์สมบัติ ท้ายเรือคำ อาจารย์รัตพร ชังธาดา และอาจารย์สุวีร์รัตน์ การดี ได้ตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือที่ใช้วิจัย ความเหมาะสมของเนื้อหาคำถาม ภาษาที่ใช้ให้สอดคล้องกับนิยามศัพท์ มีค่าอำนาจจำแนกรายข้อตั้งแต่ 2.04 ถึง 6.31 มีค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ทั้งฉบับเท่ากับ 0.92

2. แผนการจัดกิจกรรมกลุ่มที่อิงทฤษฎีทางจิตเวชและหลักทางพุทธศาสนา 8 แผนกิจกรรม โดยเชื่อว่ากระบวนการกลุ่มเป็นวิธีการที่จะช่วยให้บุคคลเรียนรู้การที่จะทำงานร่วมกับคนอื่น และเรียนรู้เกี่ยวกับตนเอง การได้ประสบการณ์ตรง การเรียนรู้โดยการปฏิบัติ แม้ว่าจะเป็นการสร้างสถานการณ์จำลองก็ตามก็ยังสามารถช่วยให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มเกิดความซาบซึ้งใจและพึงพอใจที่จะเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงตนเอง^๑ กิจกรรมกลุ่มได้ออกแบบให้มีการเรียนรู้อย่างเป็นลำดับขั้นตอนดังนี้

กิจกรรมที่ 1 นี้แหละตัวฉัน และแบ่งรวมหรือแบ่งแยก เพื่อสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่มให้มีทัศนคติที่ดีและยอมรับข้อดีข้อเสียของตนเองและผู้อื่น เกิดการยอมรับตนเองและผู้อื่นว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมร่วมกันอันเป็นพื้นฐานของความมีวินัย

กิจกรรมที่ 2 รถไฟ ใจเหมือนลิง เพื่อให้นักเรียนรู้จักการสำรวจตนเองอยู่กับปัจจุบัน มีสติ สัมผัสปัญญาสามารถวิเคราะห์สิ่งต่างๆ และควบคุมตนเองให้อยู่ในกฎเกณฑ์ที่ถูกต้องได้

กิจกรรมที่ 3 ไฟอารมณณ์ คือการสำรวจและรู้เท่าทันอารมณ์ที่เกิดขึ้นโดยเริ่มจากอารมณ์ที่ชัดเจน เช่น อารมณ์โกรธ นำไปสู่ความสามารถในการควบคุมและแสดงออกทางอารมณ์ได้อย่างเหมาะสมตามกฎเกณฑ์ที่สังคมยอมรับ

กิจกรรมที่ 4 กระดานความคิด คือฝึกกระบวนการคิดโดยใช้หลักการของ Cognitive Behavior Therapy ที่จะนำไปสู่การกระทำที่เหมาะสมตามหลักเกณฑ์ของสังคม

กิจกรรมที่ 5 ผ้าเช็ดมือ เพื่อนักเรียนเข้าใจความหมายของกัลยาณมิตร ความเสียสละและเชื้อเพื่อต่อกัน เห็นใจผู้อื่น ไม่เบียดเบียนกัน ทำให้สามารถอยู่ในระเบียบวินัยที่เอื้อ เกื้อกูลกัน ไม่ละเมิดต่อกันได้

กิจกรรมที่ 6 โดมิโน เพื่อฝึกการปฏิบัติตามกฎของสังคม ถ้าทุกคนปฏิบัติตามได้ ทุกคนก็อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ไม่เบียดเบียนกัน ถ้าไม่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่สังคมวางไว้แต่ละคนทำตามความคิดของตนก็จะเกิดความยุ่งเหยิงขัดแย้งเบียดเบียนกัน

กิจกรรมที่ 7 วางแผนชีวิต เพื่อฝึกให้นักเรียนรู้จักการจัดลำดับความสำคัญของงาน แบ่งสรรเวลาได้อย่างเหมาะสมเพื่อใช้เวลาคุ้มค่าเป็นประโยชน์มากที่สุดเป็นส่วนสำคัญที่ส่งเสริมความมีวินัย

กิจกรรมที่ 8 คือการสรุปรอยอดของทุกกิจกรรมและเน้นการนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อตนเองและผู้อื่นในการอยู่ร่วมกันตามกฎเกณฑ์ของสังคม

การดำเนินงานวิจัยทำหลังจากมหาวิทยาลัยมหาสารคามอนุญาตให้ใช้แบบสอบถามความคิดเห็นทางจริยธรรมด้านความความมีวินัย จากนั้นทำการขออนุญาตโรงเรียนสตรีวัดระฆัง กรุงเทพมหานคร เพื่อทำการศึกษา รับสมัครนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่นับถือศาสนาพุทธเข้ามาร่วมกิจกรรมโดยการเลือกเข้ากลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมมาจากความสมัครใจของนักเรียน ทั้งสองกลุ่มได้ทำแบบสอบถามก่อนเริ่มกิจกรรม (Pre test) ในสัปดาห์ที่ 1 และเก็บข้อมูลทั่วไปและข้อมูลพฤติกรรมทางศาสนาเพื่อเปรียบเทียบลักษณะประชากรของทั้งสองกลุ่ม หลังจากนั้นสมาชิกในกลุ่มทดลองทั้ง 21 คนเข้าร่วมกิจกรรมตามแผนกิจกรรม 8 ครั้งโดยจัดสัปดาห์ละ 1 ครั้ง ครั้งละประมาณ 90

นาทีต่อเนื่องกันทุกสัปดาห์รวมระยะเวลา 8 สัปดาห์ หลังจากเข้าร่วมกิจกรรมครบแล้วทำแบบสอบถามหลังกิจกรรม (Post test) ในสัปดาห์ที่ 9 ส่วนกลุ่มควบคุมทำแบบสอบถามในสัปดาห์ที่ 1 และสัปดาห์ที่ 9 โดยในระหว่างสัปดาห์ที่ 1-8 ไม่ได้รับกิจกรรมใดๆ พบว่าในระหว่างการดำเนินกิจกรรมกลุ่ม กลุ่มทดลองไม่มีผู้ออกจากการทดลองก่อนการทดลองสิ้นสุด (drop out)

การวิเคราะห์ทางสถิติ

ผู้วิจัยใช้การแจกแจงความถี่ และร้อยละในการนำเสนอข้อมูลทั่วไป และใช้ unpaired t-test เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของตัวแปร 2 กลุ่มและ regression analysis (pre-test เป็น covariate) เพื่อศึกษาความแตกต่างกันระหว่างคะแนนก่อนและหลังเข้าร่วมกิจกรรมโดยมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ผลการศึกษา

กลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 44 คนแบ่งเป็นกลุ่มทดลอง 21 คน และกลุ่มควบคุม 23 คน ตามความสมัครใจทั้งหมดเป็นเพศหญิง อายุเฉลี่ย 12 ปี เกรดเฉลี่ยประมาณ 2.8-3.0 นับถือศาสนาพุทธ ส่วนใหญ่เป็นบุตรลำดับที่ 2 ของบิดามารดา อาศัยอยู่กับบิดามารดา อายุเฉลี่ยของบิดา 46 ปี อายุเฉลี่ยของมารดา 42 ปี อาชีพของบิดาของกลุ่มควบคุมทำงานราชการ ส่วนกลุ่มทดลองคือธุรกิจส่วนตัวและรับจ้าง อาชีพของมารดาในกลุ่มควบคุมคือค้าขาย ในกลุ่มทดลองคือรับราชการ การศึกษาของบิดาทั้งสองกลุ่มคล้ายกันคือจบการศึกษาประถมศึกษาถึงปริญญาตรี การศึกษาของมารดาทั้งสองกลุ่มกระจายไปทั้งประถมศึกษาจนถึงปริญญาตรี รายได้ของครอบครัวของกลุ่มควบคุมส่วนใหญ่อยู่ระหว่าง 10,000 ถึง 50,000 บาท คือร้อยละ 76.2 รองลงมาคือรายได้น้อยกว่า 3,000 บาทต่อเดือน ร้อยละ 14.3 ส่วนในกลุ่มทดลองรายได้อยู่ระหว่าง 10,000 ถึง 50,000 คือร้อยละ 38.9 และระหว่าง 8,000 ถึง 10,000

บาทร้อยละ 27.8 เมื่อเปรียบเทียบทางสถิติพบว่า ข้อมูลทั่วไปของทั้งสองกลุ่มไม่แตกต่างกัน ที่ $p > 0.05$ (ตารางที่ 1)

จากการสำรวจข้อมูลทางศาสนาของทั้งสองกลุ่มพบว่า นักเรียนในกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมมีข้อมูลพื้นฐานด้านกิจกรรมทางพุทธศาสนาเหมือนกันในเรื่อง การสวดมนต์ที่บ้าน การทำบุญตักบาตร การฟังเทศนาธรรมที่วัด การชมและหรือฟังรายการเทศนาทางสื่อโทรทัศน์ วิชิตู เทปธรรมะ การอ่านหนังสือธรรมะหรือเกี่ยวกับศาสนา (มิใช่ตำราเรียนในหลักสูตร) การนั่งสมาธิ การเคยไปถือศีลที่วัดหรือสถานปฏิบัติธรรม การไปเวียนเทียนที่วัดในวันสำคัญทางศาสนา การร่วมกิจกรรมทางศาสนาที่โรงเรียนจัด เช่น ฟังเทศน์ ทำบุญตักบาตร จัดนิทรรศการทางศาสนา จัดชบวนแห่เทียนพรรษา ในกิจกรรมที่ทำได้ยากเช่น การนั่งสมาธิ พบว่านักเรียนในกลุ่มทดลองนั่งสมาธิมากกว่าหรือเท่ากับ 4 ครั้งต่อเดือนร้อยละ 57.9 น้อยกว่า 4 ครั้งต่อเดือนร้อยละ 21 บางเดือนหรือเฉพาะวันสำคัญทางศาสนา 1-2 ครั้งต่อปีร้อยละ 5.3 นักเรียนในกลุ่มควบคุมนั่งสมาธิมากกว่าหรือเท่ากับ 4 ครั้งต่อเดือน ร้อยละ 80 น้อยกว่า 4 ครั้งต่อเดือนร้อยละ 15 ส่วนข้อมูลพื้นฐานด้านกิจกรรมทางพุทธศาสนาของทั้งสองกลุ่มที่ต่างกัน ได้แก่ การเข้าร่วมชมรมหรือวิชาเลือกพุทธศาสนาในโรงเรียน โดยนักเรียนในกลุ่มควบคุมเคยคิดสมัครเป็นสมาชิกเข้าร่วมชมรมพุทธศาสนาในโรงเรียนแต่ยังไม่ได้สมัครมีร้อยละ 40 ไม่สนใจสมัครเข้าร่วมร้อยละ 35 เคยเป็นสมาชิกในอดีตและสมัครเป็นสมาชิกและได้ร่วมกิจกรรมชมรมเท่ากันที่ร้อยละ 10 นักเรียนในกลุ่มทดลองได้สมัครเป็นสมาชิกเข้าร่วมชมรมพุทธศาสนาในโรงเรียนและร่วมกิจกรรมในชมรมและ เคยคิดสมัครเป็นสมาชิกเข้าร่วมชมรมพุทธศาสนาในโรงเรียนแต่ยังไม่ได้สมัครเท่ากันที่ร้อยละ 41.2 รองลงมาคือสมัครเป็นสมาชิกชมรมแต่ไม่ได้ร่วมกิจกรรมมีร้อยละ 11.8 ตามลำดับ

จากข้อมูลดังกล่าวอาจบ่งบอกว่ากลุ่มทดลองมีลักษณะของการอยากมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนาพุทธมากกว่ากลุ่มควบคุมจึงเลือกที่จะเข้าร่วมกิจกรรมมากกว่ากลุ่มควบคุม (ตารางที่ 2)

จากการเปรียบเทียบคะแนนความคิดเห็นทางจริยธรรมด้านความมีวินัยก่อนเริ่มกิจกรรมพบว่ากลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลองมีคะแนนไม่แตกต่างกัน (p value = 0.34) หลังทำกิจกรรมกลุ่มที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความมีวินัยพบว่าในกลุ่มทดลองมีความคิดเห็นทางจริยธรรมด้านความมีวินัยหลังเข้าร่วมกิจกรรมสูงกว่าก่อนเข้าร่วมกิจกรรมอย่างมีนัยสำคัญ (p value = 0.01) ส่วนความคิดเห็นทางจริยธรรมด้านความมีวินัยของกลุ่มควบคุมก่อนและหลังที่มีการจัดกิจกรรมไม่แตกต่างกัน (p = 0.6) และจากการวิเคราะห์ regression analysis (pre-test เป็น covariate) พบว่า กลุ่มทดลองมีคะแนน post-test มากกว่า กลุ่มควบคุม เท่ากับ 6.35 คะแนน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ $p = 0.001$ แสดงว่านักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มมีคะแนนความคิดเห็นทางจริยธรรมด้านความมีวินัยสูงกว่านักเรียนที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรม (ตารางที่ 3)

ผลการสังเกตพัฒนาการด้านความมีวินัย พบว่าในช่วงสัปดาห์แรกนักเรียนปฏิบัติตามกฎของกลุ่มได้น้อยเมื่อเวลาผ่านไปเห็นได้ชัดว่า การตรงต่อเวลา การยกมือก่อนพูด การหยิบของตามสิทธิของตนเองไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น การอดทนรอคอย การรักษาความสะอาดของสถานที่ การปิดไฟ ปิดเครื่องปรับอากาศตามข้อกำหนดของการใช้ห้องเป็นสิ่งที่เห็นได้ชัดว่ามีพฤติกรรมที่บ่งบอกถึงความมีระเบียบวินัยมากขึ้น มีความเป็นมิตรเมตตา เอื้อเฟื้อแบ่งปัน แบ่งหน้าที่กัน เช่น มีการแบ่งให้เพื่อนส่วนหนึ่งมารอทำกิจกรรม อีกส่วนไปซื้ออาหารมาให้เพื่อนรับประทาน เปิดโอกาสให้กับตนเองในการรู้จักเพื่อนต่างห้อง เมื่อเพื่อนขาดกิจกรรมเพื่อนที่เข้าร่วมกิจกรรมมีการบอกเล่าให้เพื่อนทราบเพื่อให้เกิดความ

ตารางที่ 1 ข้อมูลพื้นฐาน

ข้อมูลพื้นฐาน		กลุ่มควบคุม (n=23) จำนวน (ร้อยละ)	กลุ่มทดลอง (n=21) จำนวน (ร้อยละ)	p value
เพศ	หญิง	23 (100)	21 (100)	
อายุ (ปี)		12.09±0.28	12.10±0.30	0.92
เกรดเฉลี่ย		2.87±0.34	2.95±0.22	0.37
ศาสนา	พุทธ	23 (100)	21 (100)	
จำนวนพี่น้อง (คน)	1	5 (21.7)	5 (23.8)	0.34
	2	12 (52.2)	14 (66.7)	
	3	6 (21.6)	2 (9.5)	
สถานภาพสมรส ของบิดา/มารดา	คู่	20 (87)	16 (80.0)	
	หย่า	1 (4.3)	0 (0)	
	หม้าย	2 (8.7)	4 (20.0)	
อายุเฉลี่ยบิดา (ปี)		46.23±5.0	46.56±8.2	0.87
อาชีพของบิดา	รับราชการ/รัฐวิสาหกิจ/ธนาคาร	9 (39.1)	2 (9.5)	
	รับจ้าง/พนักงานบริษัท	4 (17.4)	8 (38.1)	
	ว่างงาน	10 (43.5)	9 (42.9)	
การศึกษาสูงสุดของบิดา	ประถมศึกษา	5 (22.7)	5 (23.8)	
	มัธยมต้น/ปวช.	4 (18.2)	4 (19.0)	
	มัธยมปลาย/ปวส.	4 (18.2)	5 (23.8)	
	อนุปริญญา	3 (13.6)	1 (4.8)	
	ปริญญาตรี	5 (22.7)	5 (23.8)	
	สูงกว่าปริญญาตรี	1 (4.5)	1 (4.8)	
อายุเฉลี่ยมารดา (ปี)		41.32±5.384	42±5.535	0.68
อาชีพของมารดา	รับราชการ/รัฐวิสาหกิจ/ธนาคาร	6 (26.1)	4 (19.0)	
	รับจ้าง/พนักงานบริษัท	5 (21.7)	7 (33.3)	
	ธุรกิจส่วนตัว/ค้าขาย	8 (34.8)	4 (19.0)	
การศึกษาสูงสุดของมารดา	งานบ้าน/แม่บ้าน	4 (17.4)	5 (23.8)	
	ว่างงาน	0 (0)	1 (4.8)	
	ประถมศึกษา	8 (34.8)	8 (38.1)	
	มัธยมต้น/ปวช.	2 (8.7)	1 (4.8)	
	มัธยมปลาย/ปวส.	3 (13.0)	5 (23.8)	
	อนุปริญญา	2 (8.7)	1 (4.8)	
อาศัยอยู่กับ	บิดา/มารดา	20 (87)	14 (66.7)	0.16
	ญาติ	3 (13)	7 (33.3)	
	รายได้ครอบครัว (บาท)	<3,000	3 (14.3)	
	3,001-8,000	1 (4.8)	4 (22.2)	
	8,001-10,000	0 (0)	5 (27.8)	
	10,001-50,000	16 (76.2)	7 (38.9)	
	50,000-100,000	1 (4.8)	0 (0)	
	คะแนนเฉลี่ย pre-test จากแบบสอบถามความมีวินัย		125.74±9.63	

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบข้อมูลพื้นฐานด้านกิจกรรมทางพุทธศาสนาในกลุ่มควบคุม และกลุ่มทดลอง

กิจกรรมทางพุทธศาสนา	การเข้าร่วมกิจกรรม	กลุ่มควบคุม	กลุ่มทดลอง	p
		จำนวน (ร้อยละ) (n=23)	จำนวน (ร้อยละ) (n=21)	
สวดมนต์ที่บ้านโดยเฉลี่ย	ทุกวัน	3 (15.0)	6 (31.6)	0.41
	4-6 วัน/สัปดาห์	4 (20.0)	3 (15.8)	
	3 วัน/สัปดาห์	3 (15.0)	2 (10.5)	
	1-2 วัน/สัปดาห์	5 (25.0)	4 (21.1)	
	ไม่ได้สวดมนต์	5 (25.0)	4 (21.1)	
ทำบุญตักบาตร	ทุกวัน	1 (5.0)	0 (0)	0.09
	บางวันทุกสัปดาห์/ทุกวันพระ	3 (15.0)	10 (52.6)	
	น้อยกว่า 4 ครั้ง/เดือน	2 (10.0)	2 (10.5)	
	เฉพาะวันสำคัญทางศาสนา/วันเกิด/ วันที่โรงเรียนกำหนด	14 (70.0)	6 (31.6)	
	ไม่เคยทำตลอด 1 ปีที่ผ่านมา	0 (0)	1 (5.3)	
ฟังเทศนาธรรมที่วัด	มากกว่า 4 ครั้ง/เดือน	0 (0)	3 (15.8)	0.59
	น้อยกว่า 4 ครั้ง/เดือน	4 (20.0)	2 (10.5)	
	บางเดือนหรือทุกวันสำคัญทางศาสนา	10 (50.0)	8 (42.1)	
	1-2 ครั้ง/ปี	3 (15.0)	3 (15.8)	
	ไม่เคยทำตลอด 1 ปีที่ผ่านมา	3 (15.0)	3 (15.8)	
ชม/ฟังรายการ ธรรมเทศนา ทางสื่อโทรทัศน์วิทยุ/เทปธรรมะ	มากกว่า 4 ครั้ง/เดือน	1 (5.0)	4 (21.1)	0.35
	น้อยกว่า 4 ครั้ง/เดือน	4 (20.0)	4 (21.1)	
	บางเดือนหรือทุกวันสำคัญทางศาสนา	11 (55.0)	8 (42.1)	
	1-2 ครั้ง/ปี	3 (15.0)	1 (5.3)	
	ไม่เคยทำตลอด 1 ปีที่ผ่านมา	1 (5.0)	2 (10.5)	
อ่านหนังสือธรรมะหรือเกี่ยวกับ ศาสนา (มีใช้ตำราเรียนในหลักสูตร)	มากกว่า 4 ครั้ง/เดือน	0 (0)	3 (15.8)	0.35
	น้อยกว่า 4 ครั้ง/เดือน	11 (55.0)	7 (36.8)	
	บางเดือนหรือทุกวันสำคัญทางศาสนา	3 (15.0)	5 (26.3)	
	1-2 ครั้ง/ปี	4 (20.0)	4 (21.1)	
	ไม่เคยทำตลอด 1 ปีที่ผ่านมา	2 (10.0)	0 (0)	
นั่งสมาธิ	มากกว่าหรือเท่ากับ 4 ครั้ง/เดือน	16 (80.0)	11 (57.9)	0.08
	น้อยกว่า 4 ครั้ง/เดือน	3 (15.0)	4 (21.1)	
	บางเดือนหรือเฉพาะวันสำคัญทางศาสนา	1 (5.0)	3 (15.8)	
	1-2 ครั้ง/ปี	0 (0)	1 (5.3)	
	ไม่เคยทำตลอด 1 ปีที่ผ่านมา	0 (0)	0 (0)	

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบข้อมูลพื้นฐานด้านกิจกรรมทางพุทธศาสนาในกลุ่มควบคุม และกลุ่มทดลอง (ต่อ)

กิจกรรมทางพุทธศาสนา	การเข้าร่วมกิจกรรม	กลุ่มควบคุม	กลุ่มทดลอง	p
		จำนวน (ร้อยละ) (n=23)	จำนวน (ร้อยละ) (n=21)	
เคยถือศีลที่วัด สถานปฏิบัติธรรม	มากกว่า 1 ครั้ง	2 (10.0)	3 (15.8)	0.45
	1 ครั้ง	0 (0)	1 (5.3)	
	ไม่เคย	18 (90.0)	15 (78.9)	
ไปเวียนเทียนที่วัดใน วันสำคัญทางศาสนา	ทุกวันสำคัญทางศาสนา	14 (70.0)	11 (57.9)	0.17
	บางวันสำคัญทางศาสนาแต่มากกว่า 2 ครั้ง/ปี	3 (15.0)	2 (10.5)	
	1-2 ครั้ง/ปี	1 (5.0)	0 (0)	
	ปฏิบัติบางปี	2 (10.0)	5 (5.3)	
	ไม่เคย	0 (0.0)	1 (5.3)	
ร่วมกิจกรรมทางศาสนาที่โรงเรียนจัด เช่น ฟังเทศน์ ทำบุญตักบาตร จัดนิทรรศการทางศาสนา จัดชบวนแห่เทียนพรรษา	ทุกวันสำคัญทางศาสนา	6 (30.0)	8 (42.1)	0.34
	บางวันสำคัญทางศาสนาแต่ มากกว่า 2 ครั้ง/ปี	7 (35.0)	5 (26.3)	
	1-2 ครั้ง/ปี	1 (5.0)	3 (15.8)	
	ปฏิบัติบางปี	4 (20.0)	3 (15.8)	
	ไม่เคย	2 (10.0)	0 (0.0)	
เข้าร่วมชมรม/วิชาเลือก พุทธศาสนาในโรงเรียน	สมัครเป็นสมาชิก และได้ร่วมกิจกรรมในชมรม	2 (10.0)	7 (41.2)	0.004
	สมัครเป็นสมาชิก แต่ไม่ได้ร่วมกิจกรรมในชมรม	1 (5.0)	2 (11.8)	
	เคยเป็นสมาชิกในอดีต	2 (10.0)	1 (5.9)	
	เคยคิดจะสมัครเป็นสมาชิก แต่ยังไม่ได้สมัคร	8 (40.0)	7 (41.2)	
	ไม่สนใจสมัครเข้าชมรม	7 (35.0)	0 (0)	

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบคะแนน pre-test และ post-test ระหว่างกลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลอง

	กลุ่มทดลอง (n=21)	กลุ่มควบคุม (n=23)	p value
pre-test	128.24 \pm 7.13	125.74 \pm 9.63	0.34
post-test	131.57 \pm 3.14	125.22 \pm 8.59	0.001
p -value	0.01	0.68	

ANCOVA (pre-test เป็น covariate)

ต่อเนื้อหาของกิจกรรม และตามเพื่อนมาเข้าร่วมกิจกรรม สนใจถามถึงแสดงความเป็นห่วงกัน และจากการสังเกตของอาจารย์ที่เป็นผู้สอนนักเรียนในโรงเรียนพบว่านักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมไม่มีการประพฤติผิดกฎของทางโรงเรียน เช่น การมาโรงเรียนตรงเวลา การแต่งกายถูกระเบียบ และไม่มีนักเรียนออกจากการทดลองก่อน การทดลองสิ้นสุด (drop out)

จากการประเมินหลังทำกิจกรรมกับนักเรียน นักเรียนได้ประเมินตนเองว่ามีการพัฒนาขึ้นทั้งคุณธรรม ความมีวินัยและความเป็นกัลยาณมิตร เช่น การเปิดโอกาสให้ตนเองรู้จักเพื่อนใหม่ การนำความรู้ไปปรับใช้ ได้จริงในชีวิตประจำวัน นักเรียนแจ้งว่าผู้ปกครองชม นักเรียนว่าใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์

วิจารณ์

จากข้อมูลทั่วไป ข้อมูลทางศาสนา ของนักเรียน ในกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมไม่แตกต่างกัน ยกเว้น การสมัครเป็นสมาชิกและได้ร่วมกิจกรรมในชมรม พุทธศาสนา ผลคะแนนความคิดเห็นทางจริยธรรม ด้านความมีวินัยของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมก่อน เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม ไม่แตกต่างกัน ($p = 0.34$) หลังเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม พบว่าคะแนนความคิดเห็นทางจริยธรรม ด้านความมีวินัยของกลุ่มทดลองสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p = 0.01$) ในขณะที่กลุ่มควบคุมคะแนนก่อนที่ กิจกรรมเริ่มและหลังจากที่กิจกรรมสิ้นสุดไม่แตกต่างกัน ($p = 0.68$) จากการวิเคราะห์ regression analysis (pre-test เป็น covariate) พบว่า กลุ่มทดลองมีคะแนน post-test มากกว่ากลุ่มควบคุม 6.35 คะแนน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p = 0.001$) แสดงว่า กิจกรรมกลุ่มที่อาศัยหลักทางจิตวิทยาและหลักทาง พุทธศาสนา ทำให้นักเรียนมีคะแนนความคิดเห็นทาง จริยธรรมด้านความมีวินัยสูงกว่ากลุ่มที่ไม่ได้ใช้กิจกรรม

กลุ่ม ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับการศึกษาผลของ การใช้กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ที่มีต่อการพัฒนาจริยธรรม ด้านความมีวินัยในตนเอง^{5,6} ผลของโปรแกรมการปรับ พฤติกรรมทางปัญญาเพื่อเสริมสร้างวินัยในชั้นเรียน⁷ การใช้แผนการจัดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างความมีวินัย ในตนเองพัฒนาระดับการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมเรื่อง ความมีวินัยในตนเอง⁸ ผลของการใช้ชุดการสอนกิจกรรม เน้นแนวที่มีต่อจริยธรรมด้านความมีวินัย¹⁰ ซึ่งพบไปใน ทางเดียวกันว่ากิจกรรมกลุ่มสามารถพัฒนาความมีวินัย ในตนเองของนักเรียนได้

เนื่องจากข้อจำกัดทางจริยธรรมของงานวิจัยที่มี มุมมองว่าการคัดเลือกนักเรียนที่มีคะแนนความมีวินัย น้อยมาทำกิจกรรมกลุ่มจะทำให้เกิดปัญหาต่อภาพลักษณ์ ของนักเรียนได้ ดังนั้นการเลือกกลุ่มนักเรียนที่ศึกษา จึงไม่สามารถใช้การสุ่มตัวอย่างโดยอิสระได้ จึงแก้ ข้อจำกัดนี้โดยเลือกกลุ่มประชากรทั้งสองกลุ่มให้ ใกล้เคียงกันมากที่สุด โดยคาดว่าข้อมูลพื้นฐานของ นักเรียนจะมีการบวกรวมผลคะแนนน้อยที่สุด

การศึกษานี้เป็นการศึกษาความคิดเห็นทาง จริยธรรม ไม่ได้วัดพฤติกรรมความมีวินัยโดยตรง จึงเสนอแนะว่าการสังเกตพฤติกรรมความมีวินัยขณะที่ นักเรียนอยู่ในกิจกรรมสามารถทำไปควบคู่กันได้ และทำควบคู่ไปกับการส่งเสริมคุณธรรมข้ออื่นร่วมด้วย เช่น กัลยาณมิตร ความซื่อสัตย์ จะได้ประโยชน์มากขึ้น

ข้อเสนอแนะและประโยชน์ของงานวิจัย

1. งานวิจัยนี้ทำให้ได้แนวทางพัฒนาการสอน จริยธรรมด้านความมีวินัย รูปแบบของกิจกรรมนี้ สามารถประยุกต์เป็นรูปแบบที่ครูในโรงเรียนนำไปใช้ ได้จริงและสอนในช่วงเวลาเรียนได้
2. การดำเนินกิจกรรมกลุ่มโดยผู้นำกิจกรรม 2 คน ควรจะมีจำนวนสมาชิกกลุ่ม 7 ถึง 15 คน เมื่อ สมาชิกกลุ่มมีมากกว่าที่กำหนดไว้ควรเพิ่มผู้ช่วยผู้นำ

กลุ่มเพื่อให้สมาชิกมีส่วนร่วมในกิจกรรมอย่างทั่วถึง และกิจกรรมที่อยู่ในแผนกิจกรรมบางกิจกรรมต้องใช้พื้นที่มากอาจไม่เหมาะที่จะจัดในห้องเรียน ในการนำไปใช้จริงอาจต้องปรับปรุงก่อนนำไปใช้

3. คุณธรรมในพุทธศาสนาเป็นคุณธรรมที่สามารถใช้คำศัพท์ที่ใช้ในชีวิตประจำวันมาขยายความได้ การเรียนรู้จากกิจกรรมที่สอดแทรกหลักธรรมจะช่วยส่งเสริมความเข้าใจในหลักธรรม เกิดความศรัทธา และมีเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจ

4. รูปแบบกิจกรรมเดียวกันสามารถนำมาประยุกต์ให้เข้าได้กับหลายคำสอน และหลายคุณธรรม การรู้หลักการสอนจะช่วยให้สามารถนำกิจกรรมไปใช้ได้สอนได้หลากหลาย

5. บุคลากรทางสุขภาพจิตสามารถนำความรู้ขึ้นไปเผยแพร่ และจัดกิจกรรมส่งเสริมความมีวินัยเพื่อช่วยป้องกันปัญหาทางจิตเวชและปัญหาทางสังคมได้

สรุป

นักเรียนที่ได้รับกิจกรรมกลุ่มที่อาศัยหลักทางจิตวิทยาและหลักทางพุทธศาสนามีคะแนนความคิดเห็นทางจริยธรรมด้านความมีวินัยเพิ่มขึ้นในขณะที่นักเรียนในกลุ่มควบคุมมีคะแนนเท่าเดิม แสดงให้เห็นว่ากิจกรรมกลุ่มนี้สามารถพัฒนาความคิดเห็นทางจริยธรรมด้านความมีวินัย

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษานี้ได้รับการสนับสนุนจากทางโรงเรียนสตรีวิฑูระสังในการดำเนินงานวิจัย ขอขอบพระคุณอาจารย์สุทธิพล อุดมพันธุ์รัก ในการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ แพทย์ประจำบ้านจิตเวชเด็กและวัยรุ่นในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มในงานวิจัย

เอกสารอ้างอิง

1. วินัดดา ปิยะศิลป์. ตำราจิตเวชเด็กและวัยรุ่น. พิมพ์ครั้งที่ 1 กรุงเทพมหานคร; 2545.
2. ดวงเดือน พันธุมนาวิน. ทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรมไทย การวิจัยและพัฒนาบุคคล. กรุงเทพมหานคร : โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์; 2538.
3. ชนาภรณ์ เพาพาน. การสร้างแบบวัดจริยธรรมความมีวินัยในตนเอง สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานประถมศึกษา จังหวัดมหาสารคาม [วิทยานิพนธ์ ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต] มหาวิทยาลัยมหาสารคาม; 2545 : หน้า 60-86 และ 114-122.
4. พระพรหมคุณาภรณ์. วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด. พิมพ์ครั้งที่ 4 กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวย จำกัด; 2550.
5. กิตติพงษ์ ยาเขียว. ผลของการใช้กลุ่มสัมพันธ์ที่มีต่อการพัฒนาจริยธรรมด้านความมีวินัยในตนเองของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 [วิทยานิพนธ์ ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต] มหาวิทยาลัยนเรศวร; 2538.
6. ศศิธร ดีเหมาะ. ผลของการใช้กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ที่มีต่อการพัฒนาความมีวินัยในตนเองของนักเรียนชั้นประถมศึกษา [วิทยานิพนธ์ ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต] วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยนเรศวร; 2539.
7. จันทพร โรจนพิทักษ์. ผลของโปรแกรมการปรับพฤติกรรมทางปัญญาเพื่อเสริมสร้างวินัยในชั้นเรียนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนสาธิตพิบูลบำเพ็ญ มหาวิทยาลัยบูรพา อ.เมือง ชลบุรี [วิทยานิพนธ์ ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต] ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์; 2543.

8. พิไลพร ไชยพูล. การพัฒนาการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมเรื่องความมีวินัยในตนเองของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนบ้านควนไส่ สังกัดสำนักงานประถมศึกษา อ.ควนเคียง จ.สงขลา [วิทยานิพนธ์ ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต] ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน; 2545.
9. รุจี เล็งเนตร.ผลของการฝึกสมาธิที่มีต่อพฤติกรรมจริยธรรมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 [วิทยานิพนธ์ ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต] ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์; 2540.
10. ศุภนิดา ทองหยิบ. ผลของการใช้ชุดการสอนกิจกรรมแนะแนวที่มีต่อจริยธรรมด้านความมีวินัยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 [วิทยานิพนธ์ ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต] วิทยานิพนธ์ห้องสมุดบัณฑิตวิทยาลัย; 2538.
11. คมเพชร ฉัตรศุภกุล. กิจกรรมกลุ่มในโรงเรียน. พิมพ์ครั้งที่ 5 กรุงเทพมหานคร: ธนรัชการพิมพ์; 2546 : 147-79.